

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Дмитро Тхоржевський

Виховання національної самосвідомості особистості майбутнього вчителя трудового навчання (науковий проект)

1. Преамбула

В Україні, яка розбудовується як суверенна держава, відбувається переоцінка моральних цінностей. У зв'язку з цим привертає до себе увагу, зокрема, така якість особистості, як національна самосвідомість.

Чи слід сприймати національну самосвідомість як моральну цінність в нашому суспільстві?

У засобах масової інформації, виступах політиків наголошується, що суспільство в Україні не є структурованим. І дійсно, в одному з ракурсів суспільного життя воно виявилось розколотим на два табори. Один виступає за суверенність України, а другий — проти.

Таке явище можна вважати цілком закономірним, якщо враховувати історію України. Дивуватись слід не тому, що в нас є багато людей, які виступають проти незалежності України, а навпаки - тому, що є і багато людей-прихильників суверенності.

Кожне нормальне суспільство прагне до єдності електорату. Щоб цього досягти треба знати, який головний чинник приводить до вказаного розколу.

На перший погляд, може здатись, що це політичні уподобання: праві виступають за незалежність, ліві - проти, а центр робить вигляд, що це взагалі не є для нього проблемою. Але таке судження надто поверхове, бо не всі ліві виступають проти суверенності. Більше того, нема єдності в цьому питанні навіть серед комуністів. Адже відомо, що частина депутатів Верховної Ради — комуністів голосувала за прийняття конституції, за що була виключена з партії.

Якщо ж подивитись на це питання ширше у часі та просторі, то ми можемо згадати про таких комуністів, як Скрипник, ми можемо згадати про те, що комуністи Італії, Німеччини та інших держав ніколи не виступали проти суверенності своїх країн. Тобто в особі теперішніх комуністів України ми маємо справу з людьми особливого гатунку, гатунку Радянського Союзу, які переломили свій світогляд через деякі особливості українського менталітету.

Отже, у принципі можна цілком собі увявити комуністів які виступають за незалежність України. Це дає підставу стверджувати, що у основі поділу суспільства на тих, хто схвалює незалежність і тих хто виступає проти неї, політичне уподобання не є основним фактором.

Не є вирішальним і увявлення людей про оптимальні економічні стосунки у суспільстві, бо ті ж самі комуністи визнають у даний час приватну власність на знаряддя праці. Те ж саме можна сказати про релігійні погляди.

Тоді що ж є головним чинником при поділі суспільства на прихильників та супротивників суверенності? Виявляється, що це національна самосвідомість. Бо це єдина ознака, яка характерна для всіх прихильників незалежності і не характерна для всіх її супротивників.

З такого висновку випливає значення національної самосвідомості.

Її рівень може або підвищуватись або знижуватись. В чому ж має бути зацікавлене наше суспільство? Відповідь на це питання дає Конституція.

Відомо, що в унітарних державах, а саме такою згідно з конституцією є Україна, однією з найбільш потужних рушійних сил у розбудові державності стає національна самосвідомість громадян. Національно свідомі люди є, як правило, не лише патріотами своєї Батьківщини, які

зацікавлено ставляться до її сучасного та майбутнього. Вони готові брати активну участь у розбудові держави, навіть поступаючись особистими інтересами. Причому, це характерно не лише для представників корінного етносу, а й для людей інших національностей, які проживають на території даної держави, становлячи національні меншини.

В такому разі все населення складає політичну націю, а у суспільстві царять мир та злагода.

Це цілком зрозуміло, бо будь-яка держава та її громадяни, як правило, виграють від своєї суверенності не лише з точки зору гарантії прав людини, а й з точки зору економічної. Таким чином рівень національної самосвідомості електорату становить один з критеріїв, яким має вимірюватись стан національної безпеки України, як суверенної унітарної держави. Отже, для педагогіки та психології, освіти в цілому, виховання національної самосвідомості підростаючого покоління становить одне з пріоритетних завдань.

2. Методологічні основи дослідження.

В Україні склалась дуже своєрідна ситуація. Рівень національної самосвідомості у громадян в цілому є досить низьким. Більше того, частина населення відкрито виступає проти суверенності. Її позицію відбиває у Верховній Раді досить багаточисельна група депутатів.

Зазначене явище пояснюється долею України, її багатотисячолітнім минулим, яке пов'язане із гнобленням українського народу могутніми сусідами. Це не могло не позначитись на ментальності українців, вироблені в них відчуття меншовартості, втрати поваги до національних цінностей та ін.

Політологи звертають увагу на те, що здобуття суверенності Україною сталося не в наслідок національно-визвольної боротьби і не лише через волевиявлення народу, а й завдяки тому, що цьому сприяв збіг обставин, які не мають ніякого відношення до національної самосвідомості.

Тільки цим можна пояснити той факт, що на референдумі за суверенність України виступала така значна кількість людей. Тоді частина громадян сподівалась, що ми зразу ж почнемо жити краще ніж жили, і це був основний мотив при голосуванні. Зіткнувшись із труднощами, вони звинувачують у всьому суверенність і готові від неї відступитись. Крім того, відіграв свою роль і той факт, що проти суверенності не виступили комуністи у парламенті, оскільки у Росії заборонили компартію і вони боялись "ланцюгової реакції".

Але держава не є живою істотою, тому вся відповідальність за її майбутнє перекладається на суспільство. Ось чому національно свідомі громадяни повинні робити все для того, щоб підвищувати рівень національної самосвідомості населення, перш за все це стосується підростаючого покоління.

Ми, освітяни, несемо в першу чергу взаємовідповідальність за виховання підростаючого покоління. На жаль, ми не маємо ще чітко виробленої надпартійної державної ідеології, але є, фактично, загальне визнання того, що вона повинна спиратись на загально-людські цінності.

Отже, треба з'ясувати, чи відноситься національна самосвідомість до загально-людських цінностей? Якщо так, то ми маємо виховувати її у підростаючого покоління. Проте тут треба мати на увазі, що національна самосвідомість залежно від світогляду людини може слугувати різним формам національної ідеї: націоналізму, шовінізму, расизму та космополітизму.

Тому сама по собі національна самосвідомість не може розглядатись як досить повна характеристика світогляду людини. Треба знати ще, за яку форму національної ідеї вона виступає.

Марксистсько-ленінська ідеологія ставила всі форми національної самосвідомості у один ряд і однаково їх засуджувала.

Погоджуючись з оцінкою марксистсько-ленінської ідеології расизму, шовінізму та космополітизму, ми хочемо заперечити проти оцінки націоналізму.

Марксистсько-ленінська ідеологія дає таке визначення націоналізму: "Націоналізм — буржуазна ідеологія, політика і психологія в національному питанні, яка розглядає націю як позаісторичну категорію, вищу форму єдності суспільства, що сповідує переваги національних інтересів над класовими, з націоналізму виростає шовінізм, расизм та фашизм".

З цим визначенням ми виростили, воно увійшло у нашу свідомість і стало одним із стереотипів нашого мислення.

Зараз, коли ми вже почали привчатись до критичного мислення, наведене визначення націоналізму не здається обгрунтованим.

По-перше, протиставлення націоналізму та інтернаціоналізму. Що таке інтернаціоналізм по радянськи? Адже прихильники інтернаціоналізму не закликають розмовляти на есперанто.

Інтернаціоналізм по радянськи — це зросійщення народів СРСР, спроба намішати з них "коктейль" під назвою "радянський народ". Це Афганістан і Чечня.

По-друге, звинувачувати націоналізм у переродженні в шовінізм нема підстав, якщо виходити з розуміння націоналізму прихильниками цієї ідеї.

Цитуємо: "Націоналізм — це захисна реакція на національне гноблення, на шовінізм свідомих свого роду особистостей, що в історичні періоди життя нації стає загальнонаціональним рухом опору. Націоналізм починається з любові до всього рідного" (Дмитро Кривенко "Розімперення і де-фашинізація", Київ, 1992. — с. 46).

З цього визначення випливає така картина від співставлення націоналізму та шовінізму:

- **націоналізм — це філософія виживання і буття нації;**
- **шовінізм — це філософія поневолення і гноблення інших націй;**
- **в основу націоналізму покладена національна ідея, в основу шовінізму — великодержавний імперський інтерес;**
- **націоналізм починається з любові до свого, шовінізм — із ненависті до чужого;**
- **мета націоналізму — свобода своєї нації, мета ж шовінізму — поневолення іншої.**

Ми виходимо саме з такого розуміння суті націоналізму і вважаємо його проявом єдино прийнятної форми національної ідеї, на якій повинна ґрунтуватись діяльність національно свідомих громадян України.

3. Психологічні основи дослідження.

Чи є національна свідомість чимось притаманним людині від природи, чи це якесь духовне збагачення? Ось яку відповідь дають психологи.

У свідомості людини однією з комбінацій інстинкту особистого самозбереження є прагнення кожного індивіда зберегти недоторканими всі основні складники своєї особистості. Цей інстинкт змушує людину боротися і проти насильства морального, яке робить замах на недоторканість його духовного устрою, що склався природним шляхом.

Коли індивід, спонукуваний інстинктом особистого самозбереження, відстоєє недоторканість свого особистого духовного устрою, він одночасно відстоєє й свою національну індивідуальність. Інакше кажучи, з інстинкту особистого самозбереження цілком природно випливає інстинкт групового самозбереження, у даному випадку національного.

Свідомість в широкому розумінні формується і розвивається завдяки такому психологічному процесу, як мислення. Процес мислення та формування з його допомогою свідомості у всіх людей здійснюється однаково. Але національність, як і вид діяльності, на процес мислення накладає певну своєрідність. На спосіб процесу мислення в плані національної приналежності передусім впливають такі фактори, як матеріальні чинники, культурно-історичні обставини, природні особливості.

Вплив цих факторів на спосіб мислення людини формує національний спосіб мислення, а на цій основі відбувається формування та розвиток національної свідомості, національної психології.

Яким же є психологічний механізм формування національної самосвідомості.

Формування національної свідомості у молоді повинне спиратися на глибокі знання народного, національного, морального та культурного надбання нації. З цього можна зробити висновок, що успішність такого формування буде головним чином залежати від ступеня розвитку пізнавальної активності учнів.

У зв'язку з цим для ефективного розвитку в учнів національної самосвідомості необхідне формування у них пізнавальної активності. Засобами вирішення цього завдання виступає процес активізації діяльності, тобто система засобів, форм та методів, спрямованих на розвиток пізнавальної активності учнів.

Це стосується і пізнавальної активності та її підвищення як засобу формування

національної самосвідомості в учнів.

Для виховання національної самосвідомості треба розвивати відповідним чином спрямовану пізнавальну активність. Тобто об'єктами пізнавальної активності, крім усього іншого, мають стати національно - своєрідні явища, які розвиваються через такі феномени, як національні традиції, ментальність та ін. Отже, відповідним чином спрямована пізнавальна активність є стержнем психологічного механізму формування національної самосвідомості.

Цей механізм набуває видозмін у реальному навчально-виховному процесі залежно від його змісту, вікових та індивідуальних можливостей дітей. Педагогіка дає з цього приводу узагальнені рекомендації, які конкретизуються методистами у кожному навчальному предметі, кожному виді виховної роботи.

Аналіз методологічних та психологічних основ виховання національної самосвідомості дозволяє зробити декілька висновків:

1) для збереження та розбудови суверенності України першочергове значення має підвищення рівня національної самосвідомості електорату;

2) національна самосвідомість у формі націоналізму належить до загально-людських цінностей, тому виховання національної самосвідомості може і повинно бути покладено в основу державної ідеології освіти;

3) виховання національної самосвідомості як якості особистості має спиратись на певні психолого-педагогічні закономірності;

4) національна самосвідомість має стати підсумком політичної нації українського народу.

4. Концепція виховання національної самосвідомості.

Концепція розроблена на основі гіпотези про те, що єдність суспільства в українській державі повинна ґрунтуватися не на класовій, а на національній основі.

Така гіпотеза не є надто оригінальною, але в умовах Російської імперії, продовженням якої у національній політиці став СРСР, вона не могла бути перевірена на практиці. Тепер можливість для цього утворилася, і концепцію створено.

Концепція спирається на такі основні положення:

- національна самосвідомість притаманна людині від природи;
- національна самосвідомість може втілюватись у різних формах національної ідеї, які не є рівноцінними з точки зору загальнолюдських цінностей;

- -єдиною прийнятною формою національної ідеї в умовах нашого суспільства є націоналізм;

- визначення поняття "націоналізм" марксистсько-ленінською ідеологією є політизованим, таким, що має слугувати інтересам класової теорії, отже, потрібне визначення, яке б об'єктивно відбивало суть цього суспільного феномену;

- в умовах, що склалися в нашому суспільстві, треба розбудовувати одночасно політичну та етнічну українську націю;

- українська етнічна нація, перш за все її мова та культура, потребують захисту держави;

- особливий відбиток на процес формування політичної нації накладає поліетнічність електорату, яка характерна для ряду регіонів України.

Юлія Бєлова-Редькіна

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Становлення і зміцнення України як демократичної європейської держави ставить перед педагогічною наукою надзвичайно важливе і невідкладне завдання – виховання громадянина-патріота. Тому сучасна педагогічна наука повинна створити таку систему виховання, яка б забезпечувала формування у майбутніх вчителів національної свідомості.

Постперебудовний період викликав небувале зростання інтересу до проблеми вітчизняної історії, витоків національної культури. Знання свого родоводу, історичних та культурних надбань предків необхідні не лише для піднесення національної гідності, а й для використання кращих традицій у практиці сьогодення.